

Димитар ПИПИЛЕВСКИ¹

ФОНЕТСКИ ОСОБЕНОСТИ НА ТУРСКИТЕ ЗАЕМКИ ВО БИТОЛСКИОТ ГОВОР

Апстракт

Битола, со својата местоположба, за време на турската Империја претставуваше значаен воено-административен и културен центар, со отворени основни и средни училишта, занаетчиски школи, воени училишта итн. Долговековната јавна комуникација меѓу битолските христијани и муслимани неизбежно доведе до употреба на специфични турски заборови во битолскиот јазичен простор.

Турските заемки (турцизмите) го претставуваат најголемиот дел од сите заемки во македонскиот јазик. Дobar дел од нив и денес се употребуваат и се трајно навлезени во битолскиот и, општо, македонскиот говор.

Во овој текст се анализирани петте вокали (а, е, и, о, у) во нивната македонска и турска верзија.

Abstract

Bitola, with its location, during the Ottoman Empire was an important military – administrative and cultural centre, with founded primary and secondary schools, trade schools, military schools, etc. The longstanding public communication between Bitola's Christians and Muslims inevitably led to usage of specific Turkish Words in Bitola's linguistic area.

Turkish loanwords (turcism) represent the largest proportion of all loanwords in Macedonian language. Many of them are still used and are permanently rooted in Bitola's dialect, and generally, in Macedonian language.

In this text are analyzed the five vocals (a, e, i, o, u) in its Macedonian and Turkish version.

Битола, со својата местоположба, за време на турската Империја претставуваше значаен воено-административен центар во која беше сместен Главниот штаб на турската Трета армија за Румелија (главна провинција во османлиска Турција), но и културен центар, со отворени основни и средни училишта, занаетчиски школи, воени училишта итн.

¹Димитар Пипилевски, проф. по македонски и германски јазик, ул. Минела Бабуковски 9/1-15, Битола, тел.: 075/303 781

Иако во тие училишта се школуваа исклучиво муслимани, тие придонесоа за ширењето на турскиот јазик меѓу жителите на Битола. Меѓусебната, секојдневна комуникација меѓу турското население и битолчани, во Чаршијата, кафеаните итн. создаде можност за силна пенетрација на турската лексика во македонскиот јазичен простор, односно во битолскиот говор.

Турските зборови (турцизми) го претставуваат најголемиот дел на сите заемки во македонскиот јазик. Дobar дел од нив се употребуваат и денес и се навлезени во нашиот стандарден јазик.

Употребата на турските елементи ја достигнува својата врвна точка во XIX век, за време на Преродбата. Народното творештво изобилува со турски зборови и изрази:

„Ој, Радуле, Радуле војвода,
од цар мувлет три години немаш.“

(Народни песни,- М.Цепенков)

При фонетската адаптација на турцизмите во битолскиот говор забележуваме дека петте турски вокали: а, е, и, о, и, не претрпиа големи измени и нивната артикулација не се разликува од артикулацијата на соодветните македонски вокали.

Вокалот а. Овој вокал најчесто се задржува: *арслан (arслан)*, *ашик (aşik)*, но прилично ретка појава е и преминувањето на а во е, а се забележува во неколку примери: *кабаем (kabahat)*, *табиет (tabiat)*.

Вокалот е. И овој вокал во најголем број случаи се задржува: *ексик (eksik)*, *ербан (erbar)*, но кај извесен број турцизми во битолскиот говор се забележува замена на вокалот е со а, и тоа: *алва (helva)*, *аманет (emanet)*, *барабар (beraber)*.

Вокалот и. Овој вокал главно се задржува: *чинија (çini)*, *терзија (terzi)*, *дибек (dibek)*, а најспецифичната и најретка промена која ја претрпува вокалот и е присутна во битолскиот говор, а тоа е промената на вокалот и во у : *келепур (kelepir)*

Вокалот о. Овој вокал редовно се задржува и во почетокот и во средината на зборот: *олук (oluk)*, *оџак (ocak)*, *чорба (çorba)*, *јорган (yorgan)*.

Вокалот и. И вокалот и исто така, редовно се задржува: *ујдурма (uydurma)*, *учкур (uçkur)*, *дубара (dubara)*.

Покрај гореспоменатите вокали, во турскиот јазик се среќаваат и вокалите: ı, ö, ü, врз кои исто така е извршена адаптација кон битолскиот говор.

Вокалот ı.- Бидејќи овој вокал нема соодветна замена, во битолскиот говор, најчесто се заменува со а или со полувокалот â :

бакар (*bakır*), алтан (*altın*) или кѝсмет (*kismet*), сѝклет (*sıklet*), а во зборот кѝлаф (*kılıf*) се забележуваат и двете промени. Во некои случаи, пак, се среќава замената на *ı* со *i* : каршилок (*karşılık*), карши (*karşı*), а постојат и зборови во битолскиот говор каде овој вокал исчезнува: кркма (*kırkma*), срча (*sırça*).

Вокалот *ö*. - Овој вокал најчесто се заменува со *o*: *кос* (*kös*), *кош* (*köş*), но чест случај е промената на овој вокал или полувокал во *y*: *бубрег* (*böbrek*), *душек* (*döşek*). На почетокот од зборот вокалот *ö* без исклучок се заменува со *y*: *урнек* (*örnek*).

Вокалот *ü*.- и овој турски вокал нема соодветна замена, па затоа најчесто се заменува со *y* и поретко со *i*: *дуќан* (*dükkân*), *мунасип* (*münasip*) или *теферич* (*teferrüç*).

Покрај вокалите и консонантите претрпеле некои измени при адаптацијата кон битолскиот говор.

Консонантот *h*. Овој консонант претрпува најголеми измени. Најчесто, кога се појавува на почетокот од зборот, овој консонант отпаѓа : *абер* (*haber*) *азар* (*hazır*), а постојат и случаи каде тој се заменува со *v*,*f* или *j*: *бавча* (*bahçe*), *матув* (*matuh*), *бадијала* (*badihava*).

Консонантот *ğ*. Овој глас при адаптацијата кон битолскиот говор се реализира како *g*., *дограма* (*doğrama*).

Консонантот *f*. Овој глас, при фонетската адаптација не се менува: *фајде* (*faýde*), *маривет* (*marifet*), еден карактеристичен збор за битолскиот говор, кој покрај фонетската адаптација на вокалот претрпува и промена на редоследот на гласовите *финџал* (*filcan*), како и други.

Консонантот *g*. Карактеристично за овој глас е тоа што не се менува при адаптацијата, туку станува слоговен глас кога пред него се наоѓа вокалот *i*: *калдрма* (*kaldırım*), *шадрван* (*şadırvan*).

Консонантот *s*. Овој турски глас звучи исто како гласот *ç*, па затоа и во битолскиот говор се реализира како *ç*: *џенем* (*cehennem*). Исклучок прави само зборот *џезве* кој е адаптиран со *ç* : *џезве* (*cazve*).

Консонантот *y*. Се изговара исто како гласот *j*: *јабанџија* (*yabancı*), *јорган* (*yorgan*), *јогурт* (*yoğurt*).

Консонантот *l*. Овој консонант се задржува, без разлика во која позиција од зборот се наоѓа: *лезет* (*lezzet*), *алва* (*halva*).

Резиме

Денес, за разлика од некогаш, значајно е намален бројот на турцизмите во битолскиот говор, но дел од нив се втемелиле во него, па така конструирани со битолските фонетски особености (губењето на крајниот консонант при членувањето), претставуваат специфичен белег на овој говор. Пр.: *Си го напрај адето; Му го зеде тертино; Го затвори сергено; Донеси една сандалија; клај ги местри'те; Го извај каро; С'клети ме фатија; И од тебе ајро го видовме; Шо се курдиса тука? Го напрај пирипат* итн.

Карактеристични за Битола се и многуте прекари и презимиња изведени од турски зборови: Борозанови од *борозан (borozen)* - трубач, Топало од *топал (topal)* - човек без една нога, Чолако од *чолак (çolak)* - човек без една рака, Шишмано од *шишман (şişman)* - дебел, итн.

И покрај тоа што постоела силна тенденција за прочистување од турските зборови, особено по Преродбата и по ослободувањето, тие остануваат трајна специфика на битолскиот говор како спомен и доказ на билингвизмот и соживотот.

Summary

Today, unlike ever, the number of the Turkish words in Bitola's dialect were significantly reduced, but some of them were established in it, so constructed with Bitola's phonetic features (loss of final consonant) signifies a specific mark of this dialect. Example: *Си го напрај адето; Му го зеде тертино; Го затвори сергено; Донеси една сандалија; клај ги местри'те; Го извај каро; С'клети ме фатија; И од тебе ајро го видовме; Шо се курдиса тука? Го напрај пирипат* etc.

Characteristic of Bitola are the many nicknames and surnames derived from Turkish words: Борозанови from *борозан (borozen)* – trumpeter, Топало from *топал (topal)* – a man without a leg, Чолако from *чолак (çolak)* – a man without an arm, Шишмано from *шишман (şişman)*-fat man, etc.

Even though there was a strong tendency for the purification from Turkish words, especially after the revival after liberation, they remain permanently specificity of Bitola's dialect as a memorial and evidence of Bilingualism and coexistence.

Користена литература

1. Конески, Б., *Граматика на македонскиот јазик*, Просветно дело, Скопје 2004.
2. Конески, Б., *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје 1982.
3. Јашар – Настева, О., *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2001.
4. Трајковски, К., *Битолскиот градски говор*, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Педагошки факултет, Битола 2007.